

פרשת דברים

סיפור התרים את הארץ בפרשת שלח והחזרה עליו בנאומו של משה בפרשתנו*

א. מבוא	ד. בין 'תרים' למרגלים'
ב. הסתירות בין הנאום לבין הסיפור	ה. רמזים בכל פרשה אל השליחות שבפרשה האחרת
ג. יישוב הסתירות בדברי הפרשנים	ו. יישוב הסתירות

א. מבוא

השוואת סקירתה של פרשת המרגלים בראש נאומו של משה בפרשתנו עם סיפור התרים את הארץ בפרשת שלח שבספר במדבר מעלה עשרות הבדלים בין שני המקומות. ניתן לסווג הבדלים אלו לארבעה סוגים:

א. השמטת פרטים רבים המצויים בסיפור שבפרשת שלח וחסרים בפרשתנו.

ב. שינויים באותם הפרטים המשותפים לשני המקומות.

ג. הוספת בפרשתנו על הסיפור שבפרשת שלח.

ד. סתירות בין שני המקומות.

בסעיף הבא של עיוננו נפרט את הסתירות בין שני המקומות: סתירות אלו הן המעוררות את הבעיות החמורות ביותר מבחינה פרשנית, והן שיעמדו במרכז עיוננו.

הפרשנות המסורתית לדורותיה, מאז חז"ל ועד לימינו, ראתה אתגר חשוב ביישוב הסתירות והשינויים בין שני המקומות הללו. פירושים רבים הוצעו ליישוב הסתירות וההבדלים הבולטים, ואף אנו נעסוק בכך. אך בטרם ניכנס בעובי הקורה עלינו להעיר כי לא היא זה נכון לראות בשני המקומות שאנו דנים בהם שתי נוסחות של סיפור אחד (שהאחת ארוכה והאחרת מקוצרת). סקירת סיפור המרגלים בנאומו של משה אינה מהווה כלל סיפור העומד על רגליו שלו. דבר זה נובע בראש ובראשונה מכך שסקירה זו היא בעצם חלק מנאום גדול, ועל כן אינה מהווה 'סיפור' באותו מובן שסיפור העקדה או סיפור התרים את הארץ מהווים סיפור. לעובדה זו ישנן השלכות על אופייה של הסקירה שבתוך הנאום: ישנם בדברי משה פרטים אחדים שאינם יכולים להיות מובנים כלל ממקומם למי שאינו מכיר את הסיפור המקורי.

הבה נדגים זאת. כלב הזכר לראשונה בדברי משה בפסוק לו: "זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו, יען אשר מלא אחרי ה'". עבור מי ששומע את סיפור המרגלים לראשונה בפרשת דברים, פסוק זה הוא חסר פשר: מי הוא כלב, מה שייכותו לסיפור זה ומדוע זכה להבטחה זו? משה מזכיר את כלב רק מתוך הסתמכות על היכרותם של שומעיו עם הסיפור המקורי. דבר זה ניתן להיאמר על עוד כמה פרטים בפרשתנו, שלא ניתן להבינם ממקומם ללא הכרה מוקדמת של הסיפור המקורי, ועוד נראה זאת לקראת סיום עיוננו.

לא כן הסיפור שבפרשת שלח: סיפור זה הוא שלם ומובן מתוך עצמו, ואינו מצריך השלמות ממקום אחר. נמצא שסקירת מעשה המרגלים בפרשתנו מכריזה בגלוי שהיא תלויה בסיפור אחר, שיש להכירו כדי להבין את האמור בה - הסיפור שבפרשת שלח.

ב. הסתירות בין הנאום לבין הסיפור

* עיון זה הוא חלק מן העיון לפרשת דברים בספר עיונים לפרשות השבוע, חלק ב עמ' 280-299, והוא מן העיונים הכלולים בספר שלא יצאו בשנת תש"ס. מן העיון שבספר השמטנו, למען הקיצור, שני סעיפים: האחד - הדיון בשיטת ר"י אברבנאל כי עונשו של משה שלא להיכנס לארץ הוטל עליו בגין אחריות מסוימת שהייתה לו, בשגגה כמובן, לחטא המרגלים; והשני - הנספח לעיון: השוואה סגנונית שיטתית בין סיפור התרים לבין החזרה עליו בנאום.

ההשמטות הרבות שיש בפרשתנו בהשוואה לסיפור בפרשת שלח (מנינו עשרים ושניים פרטים)¹, כמו גם ההוספות הבודדות שיש בה וכמה מן השינויים בין שני המקומות - אין בכל אלה כדי לשנות את המסגרת הכללית של הסיפור. מטרידות יותר הסתירות בין פרשתנו לסיפור בפרשת שלח, שכן סתירות, מעצם קיומן, מעוררות בלב המעיין מבוכה וקושי.

הסתירה הבולטת ביותר מצויה כבר בפתחו של הסיפור בשני המקומות:

פרשת שלח		פרשת דברים	
י"ג, א	וידבר ה' אל משה לאמר:	א', כב	ותקרבון אלי כלכם ותאמרו:
ב	שלח לך אנשים ויִתְּרוּ את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם.		נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן.
ג	וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי ה' פֶּלֶם אנשים ראשי בני ישראל המה.	כג	וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט.
ד	ואלה שמותם...		

הסתירה העיקרית בין שני המקומות היא בשאלה מי יזם את שליחת האנשים, ה' או העם, אך לסתירה זו ישנן השלכות גם על דברים נוספים הנוגעים לאופי פעולתו של משה, לאופיים של הנשלחים על ידו ולתוכנה של השליחות:

- בפרשת שלח משה פועל על פי ציווי א-לוהי - "על פי ה'". בפרשתנו, לעומת זאת, הוא פועל על פי בקשת העם שטובה בעיניו, ואם כן זו פעולה הנעשית מרצונו של משה.
- צו ה' בפרשת שלח מורה למשה גם על אילו אנשים יש להטיל את השליחות, ומשה פועל על פי צו זה וממנה לה "אנשים ראשי בני ישראל". בפרשתנו, לעומת זאת, העם אינו מציע על מי להטיל את השליחות, ומשה לוקח מן העם "שנים עשר אנשים, איש אחד לשבט". מספר השלוחים אמנם שווה בשני המקומות, וכך אף היותם מייצגים את שנים עשר השבטים, אולם בפרשתנו לא נאמר על השלוחים שהיו נשיאי שבטים וראשי בני ישראל, וגם שמותיהם לא פורטו.
- תוכנה של השליחות בפרשתנו מוגדר היטב בבקשת העם: "ויחפרו לנו את הארץ, וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן" - דהיינו: הכנה צבאית של מסע הכיבוש העומד להתחיל. מטרת השליחות בפרשת שלח פחות ברורה. בצו ה' נאמר "ויִתְּרוּ את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל". נראה כי מפני שהמשימה אינה מוגדרת דייה, מקדים משה להליכת השלוחים סדרת שאלות והוראות (י"ג, יז-כ) המכוונות את התרים למה עליהם לשים לב במסעם בארץ (דבר שאין לו, כמובן, כל מקבילה בפרשתנו, שהרי בפרשתנו כבר הוגדרה משימת השלוחים היטב על ידי העם). אלא שאף שאלותיו והוראותיו המפורטות של משה אינן מבהירות דיין את מטרת השליחות: האם זו שליחות צבאית, שנועדה להכנת מסע הכיבוש, או שמא שליחות כלכלית-יישובית שנועדה להכין את ההתנחלות בארץ, ואולי מטרתה אחרת? על כך נדון בסעיף ד להלן.

ג. יישוב הסתירות בדברי הפרשנים

רוב פרשנינו הראשוניים ניסו לאחד את שתי הפרשות לסיפור רצוף, על פי הכלל ש"דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ירושלמי ראש השנה פ"ג ה"ה). כך משחזר ראב"ע בקיצור נמרץ את מהלך העניינים בפירושו לספר במדבר:

¹ אין לתמוה על ריבוי ההשמטות. דבר זה מתחייב מן הקיצור הדרסטי של סקירת מעשה המרגלים בפרשתנו בהשוואה למקורו (27 פסוקים לעומת 78 פסוקים בפרשת שלח). קיצור כזה מחייב השמטת דברים רבים, ולעתים אף דברים חשובים. לפיכך יהא זה מוטעה להסיק מסקנות בדבר סתירה כביכול בין מסלול הליכתם של המרגלים המתואר בפרשת שלח לזה שבפרשתנו, שבה נאמר רק (כד) "ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד נחל אשפל": מגמת הקיצור וההתרכזות בפרטים הנחוצים בלבד היא שגרמה להתמקדות בנחל אשכול, שממנו נלקחו פרות הארץ. וכן כל כיוצא בזאת. אלא שמגמת הקיצור כשלעצמה אין בה כדי לבאר מהו קנה המידה להשמטת דברים אלו, ולא דברים אחרים. לשם כך יש צורך בפרשנות שיטתית שתנסה למצוא הסבר כולל אשר יחשוף את האינטרפרטציה שנותן משה לאירוע ההיסטורי ואת מגמתה של החזרה עליו במקום זה.

'שלח לך' - כתוב שה' אמר לישראל 'עלה רש' (דברים א', כא), והם אמרו 'נשלחה אנשים'. אז אמר ה': 'שלח לך אנשים'.

סדר דברים זה, שלפיו קדמה בקשת העם שעליה מסופר בפרשתנו לדבר ה' בפרשת שלח, מוסכם על דעת כל המפרשים. אולם דעות שונות נאמרו לגבי היחס בין שני הדברים. לדעת רש"י (על פי דברי ריש לקיש במסכת סוטה לד ע"ב), אין בדברי ה' ציווי אלא נתינת רשות: "שלח לך - לדעתך, אני איני מצווה לך, אם תרצה - שלח". אף רמב"ן (בראש פרשת שלח) מסכים כי תחילה יזמו ישראל את שילוח המרגלים, הדבר היה טוב בעיני משה, "אז נמלך משה בשכינה, ונתן לו ה' רשות ואמר לו 'שלח לך אנשים'...".

אמנם רש"י ורמב"ן חולקים מחלוקת גדולה בכוונת כל ראשיתו של הסיפור: בהערכת בקשת העם, וממילא בהערכת הכוונה העומדת מאחרי הרשות שנתן ה'. לדעת רש"י, בקשת העם מכסה על חוסר אמונה בדברי ה', ועל כן ניתנה להם הרשות כ"מקום לטעות בדברי המרגלים למען לא יירשוה" - בבחינת 'בדרך שעם רוצה לילך בה מוליכין אותו'. לדעת רמב"ן, לעומת זאת, הייתה בקשת העם "עצה הגונה", וה', שנתן למשה רשות לעשות כבקשתם, אישר בכך את הגינות הבקשה ואת היותה טובה בעיני משה.

בהמשך דבריו מציע רמב"ן דרך אחרת לשחזור השתלשלות העניינים: תחילה ביקש העם ממשה לשלוח אנשים לחפור את הארץ, והבקשה הייתה טובה בעיניו; משה לא נמלך בשכינה, אולם ה' התערב וציווה את משה ציווי שמטרתו הייתה למנוע את החטא או לפחות להקטין את נזקיו.

המכנה המשותף לדברי הפרשנים השונים הוא קביעת סדר זמנים שעל פיו קדמה בקשת העם שבפרשתנו לדבר ה' שבפרשת שלח, המהווה תגובה מסוג כזה או אחר לה. ממילא 'מכפיפה' גישה זו את פרשת שלח לפרשת דברים. רמב"ן, לדוגמה, מפרש את תכלית שליחת התרים את הארץ בפרשת שלח ואת סדרת השאלות שמציב שם משה בפני התרים בהקשר צבאי - משום שכך מפורש בפרשת דברים:

ואמר לו 'שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען' וידעוהו ויגידו לכם, ועל פיהם תתייעצו בעניין הכיבוש. והנה משה אמר... שידעו בארץ עצמה 'הטובה הוא אם רעה', כי אם היא רעה, יכבשו תחילה מן המקומות האחרים.

גישה זו, על כל גווניה ושיטותיה, מעוררת קושי רציני: שתי הפרשות הנידונות, שעל פי גישה זו הן מרכיבות סיפור רצוף אחד, מתעלמות זו מזו באופן שעשוי להטעות את הקורא באחת מהן בלבד. וכבר העיר רמב"ן בראש פרשת שלח כי:

לפי פשט הכתוב לא הזכיר ה' למשה שאלתם ששאלו מרגלים ולא הסכמת משה עמהם. שאילו היה כן, היה הכתוב מספר בכאן: 'ויקראו בני ישראל אל משה ויאמרו: נשלחה אנשים לפנינו וגו' ויטב הדבר בעיני משה', ואחר כך היה כותב: 'וידבר ה' אל משה לאמר: שלח לך אנשים כאשר דיברו אליך, איש אחד איש אחד' וכו'.²

אנו לא נוכל לקבל גישה זו מטעם נוסף.

ד. בין 'תרים' ל'מרגלים'

בעיוננו לפרשת שלח (תש"ס) עסקנו בסיפור התרים את הארץ שבאותה הפרשה. אמרנו שם כי מבחינה מתודולוגית ראוי לנתח סיפור זה באופן עצמאי ובלתי-תלוי באזכוריו במקומות אחרים במקרא, ורק בהגיע הלומד אל מקום שבו נזכר סיפור זה, עליו להידרש לקשיים הנובעים מהשוואת אותו מקום לסיפור שבפרשת שלח ולדון בקשיים אלו תוך התבססות על ניתוח הסיפור שכבר נעשה. נסכם אפוא בקצרה את מסקנותינו באותו עיון.

השורשים רג"ל, חפ"ר, חק"ר הם הרגילים לשמש בכל פרשות הריגול במקרא. אולם אף לא אחד מהם מצוי בסיפור שבפרשת שלח. שורש אחר מאפיין את הסיפור הוא: השורש הנדיר תו"ר, החוזר לכל אורכו כמילה מנחה שתים עשרה פעמים. משמעו של השורש הזה הוא: לנוע לשם איתורו ובחירתו של חפץ או שטח נחפץ. משמעות המטרה שלשמה נשלחו התרים, המנוסחת בדבר ה' שבראש הפרשה: "ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל", היא אפוא: 'ויבררו את ארץ כנען, אשר אני כבר בחרתי ונתתי לבני ישראל'.

² טענה זו אינה מביאה את רמב"ן לשנות את גישתו הבסיסית (והמשותפת גם לשאר המפרשים). את התמיהה הגדולה הזאת הוא מתרץ בכך ש"ה' חפץ למען צדקו, שתהיה השליחות במצוותו... למען יינצלו", כלומר: שתהיה השליחות במצוותו הגמורה והבלעדית, כאילו לא קדמה לכך בקשת העם.

תפקידם של התרים את הארץ אינו להכין את מסע כיבושה, אלא להצטרף, כנציגי העם כולו, אל הבחירה הא-לוהית של הארץ. ה' חפץ שישראל יקבלו את הארץ כארץ שקנו עליה מושג מה, ומתוך כך בחרו בה מעצמם.³

אף סדרת השאלות שהציב משה בפני הנשלחים לתור את הארץ אינה נושאת אופי צבאי, ואין כוונתה להכין את מסע הכיבוש. התשובות על שאלות אלו נועדו לסרטט בפני העם את קווי המתאר של הארץ, הן זו המיושבת והן זו שאינה מיושבת, כדי שהארץ הטובה תצטייר בעיני העם כדבר ממשי, והוא יעלה אליה בשמחה ומתוך בחירה עצמית.

אולם רובם של אלו שהוטל עליהם "לתור" את הארץ - מאסו בה. הם נרתעו מהשלמת התהליך ההיסטורי הכביר של יציאת מצרים וההליכה במדבר, תהליך שתכליתו היא הכניסה לארץ אשר ניתנה לאבות בברית, והחליטו למעול בשליחותם ולהפוך אותה על פיה - הם החליטו להניא את ישראל מכניסה לארץ.⁴ תחילה עשו זאת בהסטה עדינה של דיווחם על הארץ מן המישור הגאוגרפי-יישובי - שעליו בלבד נשאלו - למישור הצבאי, בדרך שתיראה כנתינת תשובה על מה שנשאלו.⁵ בדרך זו רמזו לעם כי הארץ אינה בת כיבוש. אחר כך פירשו דבר זה בוויכוח עם כלב: "לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו". ולבסוף סיימו בהוצאת דיבת הארץ שהיא "ארץ אכלת יושביה", ואם כן אין כדאי להתאמץ בכיבושה, אף לו היה הדבר אפשרי.

אין אפוא כל קושי בהגדרת חטאם של התרים את הארץ:⁶ במקום למלא את המשימה שהוטלה עליהם, לבחור בארץ ולתארה בדרך שתביא את העם כולו לבחור בה בחפץ לב, הם חיפשו דרך לדחות את מתנת ה' באמתלות שונות (שהעיקרית שבהן הייתה החולשה הצבאית של ישראל ביחס לעמי הארץ) ובכך להסיט את המהלך הא-לוהי ההיסטורי ממסלולו המתוכנן.

הסתירה בין הפרשות מתחדדת עוד יותר לאור התכנים השונים שנושאת כל אחת משתי השליחויות המתוארות בהן: בפרשת שלח מוגדר תוכנה של שליחות התרים את הארץ כפי שתיארנו זה עתה, בעוד ששליחותם של המרגלים והחופרים את הארץ בפרשת דברים מוגדרת כהכנה צבאית לקראת הכיבוש. הבחנה זו בין המטרות השונות מתאימה מאוד לשאר ההבדלים שבין שתי הפרשות כפי שהוצגו בסעיף ב: צו א-לוהי חגיגי שמשם פועל על פיו בפרשת שלח לעומת יזמה אנושית נכונה שמשם מקבל אותה בברכה בפרשתנו; שליחות המוטלת על נציגים בכירים של העם בפרשת שלח לעומת שליחות המוטלת על אלמונים בפרשתנו. על פי פשוטו של מקרא נראה כי בקשת העם, לא רק שאין בה דבר רע, אלא שהיא אף מעידה על רצון נחרץ של העם לעלות אל הארץ ולכבשה, ולעשות לשם כך את כל ההכנות הנחוצות.

ואם כך הדבר, בדין טובה הייתה בקשתם בעיני משה. וכך אכן מפרש זאת רמב"ן בראש פרשת שלח:

ישראל אמרו כדרך כל הבאים להילחם בארץ נכרייה, ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומבוא הערים, ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים... ושייתנו להם עצה באי זו עיר יילחמו תחילה ומאיזה צד יהיה נוח לכבוש את הארץ. וכך אמרו בפירוש: 'וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים וגו', כלומר הערים אשר נבוא אליהן תחילה, ומשם נבוא בכל הארץ. וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות, וכן עשה עוד משה עצמו (במדבר כ"א, לא)... וכן ביהושע בן נון 'שנים אנשים מרגלים' (יהושע ב', א). ועל כן היה טוב בעיני משה, כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס, אבל יצווה בנלחמים להיחלץ ולהישמר ולארום.

³ מכאן נובע אופיו החגיגי של צו ה' ושל ראשית קיומו בפתיחתה של פרשת שלח, כפי שעמדנו עליו בסעיף ה של העיון לפרשת שלח - "פתיחת פרשת שלח כעין פתיחת ספר במדבר". אופי חגיגי זה אינו מתיישב עם שום פירוש הרואה בצו ה' הזה תגובה לבקשת העם.

⁴ בשאלה מה היו מניעיהם לא עסקנו באותו עיון, והיא שאלה נכבדה הראויה לבירור נרחב. על כל פנים נראה שהפחד מפני המלחמה איננו הסיבה העיקרית לכך, אלא הוא האמצעי שבו השתמשו כדי להניא את העם מכניסה לארץ. אף אי-נכונותו של העם להילחם, נראה שאינה אלא סימפטום של בעיה אחרת.

⁵ משה שאלם על העם "החזק הוא הרפה" - שאלה שמטרתה לברר את תכונותיו הגופניות של העם כדי ללמוד מהן על טיב הארץ, שכן "יש ארץ מגדלת גיבורים ויש ארץ מגדלת חלשים" (רש"י); על כך ענו התרים "עוה העם הישב בארץ", שפירושו: אמיץ, תקיף, ועל כן גם בלתי-מנוצח. אף השאלה אם העם יושב "במחניים אם במבצרים" נועדה לברר את טיב הארץ ואת אופי ההתיישבות בה, האם אנשיה חיים במחנות "כמו הקדרים [=הערבים הבדואים] שחיים באוהלים" (ראב"ע) או בערים מבוצרות ומסודרות; תשובתם של התרים "והערים בצורות גדולות מאד", אף שהיא נראית כעונה על מה שנשאלו, אינה אלא המשך לתשובתם הקודמת, ומטרתה לחזק את הרושם שהארץ אינה ניתנת לכיבוש.

⁶ בהגדרת חטאם נתקשו פרשנים כגון רמב"ן, ששאל (במדבר י"ג, ב) "מה עשו המרגלים?... ועל כל פנים היו צריכין להשיבו על מה שציווה אותם... וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם?".

נמצא אפוא כי שתי השליחויות חיוביות ונחוצות, ושתיהן מכוונות לקראת אותה מטרה: לקראת הכניסה הקרובה אל הארץ. ובכל זאת - שתי שליחויות שונות הן. בכך לא נפתרה מערכת הסתירות שבין הפרשות, אדרבה: היא נתחדדה עוד יותר.

ה. רמזים בכל פרשה אל השליחות שבפרשה האחרת

הבה נברר עתה את השאלה הבאה: האם שני התיאורים השונים כל כך זה מזה של שתי שליחויות כה שונות 'מכירים' זה את זה? במילים אחרות: האם בפרשת שלח נרמז קיומה של שליחות אחרת בעלת מטרה שונה, והאם בפרשת דברים נרמזת השליחות של פרשת שלח?

נדמה כי לגבי שתי הפרשות התשובה היא חיובית. בפרשת דברים נרמז קיומה של שליחות לא-צבאית, שמטרתה שונה לגמרי. דבר זה רמוז כבר בהטלת השליחות על "שנים עשר אנשים איש אחד לשבט" - דבר בלתי-סביר מבחינה צבאית. כדי 'לחפור' את הארץ ו'לרגלה' לשם המטרות שהציב העם בפני משה, לא זו בלבד שאין צורך במשלחת כה גדולה אלא שהדבר הוא לרועץ (יהושע שלח שני אנשים לרגל את יריחו). גם אין כל צורך בנציגות של כל שבט ושבט במשלחת שכל אופייה הוא טכני-צבאי. אף מי שאינו מכיר את הסיפור בפרשת שלח נרמז כאן כי יש במעשהו זה של משה כוונה נוספת, שהיא מעבר למה שנתבקש על ידי העם. רושם זה מתחזק כשאנו קוראים על דיווחם של המרגלים בפסוק כה: "ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו, וישבו אתנו דבר ויאמרו: טובה הארץ אשר ה' א-להינו נתן לנו". דיווח זה נראה תלוש לגמרי מן ההקשר שבו מתוארת שליחת המרגלים כאן: מה לפרות הארץ המובאים אל העם ומה לטובה של הארץ עם מטרת הליכתם להורות לעם "את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן"? גלוי לעין שדיווח זה של המרגלים קשור בהוראותיו של משה בפרשת שלח לתרים את הארץ ("ג, יח-כ): "וראיכם את הארץ מה הוא... הטובה הוא אם רעה... והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ".⁷

תמונה דומה אך הפוכה אנו מוצאים בפרשת שלח. התרים את הארץ נשלחו כדי לחבבה על ישראל, ושאלותיו של משה מכוונות אותם לתאר בפני העם את תכונותיה ואת מראה פניה. בסעיף הקודם ביארנו כי הללו הסיטו את תשובותיהם ממה שנשאלו אל הכיוון הצבאי (ראה הערה 5). אולם הבה נשאל: מדוע ניסו להניא את העם מלעלות אל הארץ באמצעות דיווח צבאי דווקא? נראה אפוא שתחום זה לא היה זר לשליחותם. בסעיף הקודם אמרנו כי בתשובותיהם הראשונות הקפידו התרים על מראית עין שהם עונים על שאלותיו של משה. דבר זה נפסק בסוף דבריהם (הראשונים): בפסוק כט הם אומרים "עמלק יושב בארץ הנגב, והחתי והיבوسی והאמרי יושב בהר, והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן"; דברים אלה אינם עונים על שום שאלה ששאלם משה, ובכך מדוע אמרו זאת? נדמה כי התשובה על כך נמצאת בספר דברים. בפסוק זה הם נענו למשימה "וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן", ותשובתם היא אפוא שגבול הארץ חסום מכל הכיוונים: אין דרך פנויה שניתן לעלות בה. בדבריהם השניים מתחזק עוד יותר האופי הצבאי של דיווחם (לא): "לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו".⁸ נמצא אפוא כי אף על פי שבכל פרשה נושאת השליחות המתוארת בה אופי מוגדר, בכל זאת נרמז בכל אחת מן הפרשות גם האופי של השליחות המתוארת בפרשה האחרת.

ו. יישוב הסתירות

עתה סלולה הדרך ליישוב הסתירות והתמיהות שעסקנו בהן בעיוננו. אף אנו מניחים כי "דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח" (תנחומא חקת כג), ויש לשחזר את האירוע על פי שתי הפרשות. אולם אנו

⁷ שני הפרטים שעמדנו עליהם כאן - מינוי שנים עשר מרגלים על ידי משה ודיווח המרגלים על טובה של הארץ המלווה בהבאת פרותיה - שני אלה מדגימים את מה שהראינו בסוף סעיף א, שהסיפור בדברים אינו יכול לעמוד בפני עצמו, והוא מבוסס על ידיעת הסיפור בפרשת שלח.

⁸ רמזים אלו בפרשת שלח לקיומה של שליחות אחרת אינם שוללים את מה שאמרנו בסוף סעיף א, כי הסיפור בפרשת שלח שלם ומובן מתוך עצמו. שכן בהסתת המרגלים את דיווחם לכיוון הצבאי ובפרטם את העמים היושבים בגבול הארץ יש היגיון פנימי גם ללא ידיעת האופי הצבאי של שליחותם, המתואר בפרשת דברים: מעשה זה של המרגלים תואם את מטרתם - להניא את העם מלבוא אל הארץ. דבר זה אין לומר על הסיפור בדברים: שם אין כל היגיון פנימי בדיווחם על טובה של הארץ ובהבאת פרותיה, ורק ידיעה שמחוקר למסופר בפרשת דברים יכולה להסביר זאת.

נלך בדרך שונה מזו שהלכו בה הפרשנים הראשונים, ושני הבדלים בין הצעתנו לבין הגישה הפרשנית המקובלת:

א. אנו מציעים סדר זמנים הפוך: צו ה' למשה לשלוח שנים עשר נשיאי שבטים לתור את הארץ קדם בזמן לבקשת העם, והוא אינו תלוי בה כלל.

ב. אין אנו מפרשים את שתי הפרשות כמרכיבות רצף סיפורי אחד שבו מתוארת שליחות אחת לשם מטרה אחת. אדרבה: המפתח ליישוב הסתירות מותנה בראיית ההבדל הגדול שבין שתי היזמות ושתי השליחויות בעלות המטרות השונות.⁹

אחר כל זאת אנו מסכימים כי הדברים המסופרים בשתי הפרשות אכן אירעו במאוחד, אלא שאיחוד זה היה טכני במהותו: משה הוא שחיבר בין שתי היזמות ואיחד את שתי השליחויות.

לאחר שנצטוו משה לשלוח שנים עשר נשיאי שבטים לתור את הארץ ולאחר שאף מינה אותם ונקב בשמותיהם, פנה העם אל משה בבקשה לשלוח אנשים לחפור את הארץ.¹⁰ היענות לבקשת העם הזאת כהווייתה הייתה מחייבת מינוי משלחת נוספת, וכדי להימנע מכך החליט משה לנצל את המשלחת הקיימת של התרים את הארץ גם לשם ריגול וחפירת הארץ, כבקשת העם, ולהטיל עליה משימה כפולה.

בכך נתיישבו הסתירות בין שתי הפרשות ברמת השחזור העובדתי של האירוע: ניסינו לשחזר את האירוע עצמו באמצעות שתי הפרשות כאחת, בדרך שבה יתבהרו סדר ההתרחשויות וההיגיון הפנימי שבמהלך האירוע כולו. השחזור המוצע, לא זו בלבד שיש בו כדי לבטל את הסתירות שבין הפרשות, אלא שהוא תורם תרומה ממשית להבנתה של כל פרשה בנפרד.¹¹

אולם אף לאחר קבלת שחזור זה, עדיין עומדת לפנינו שאלה אחרת, והיא שאלה כפולה:

- מדוע מעלים הסיפור בפרשת שלח אותו חלק של האירוע המתגלה רק בנאומו של משה - את יזמת העם לחפור את הארץ, את קבלתה על ידי משה ואת התפקיד הנוסף שהטיל משה עקב כך על התרים את הארץ?¹²
- מדוע מתעלם משה בנאומו בפרשתנו מצו ה' שקדם ליזמת העם ומהטלת השליחות הראשונה על שנים עשר נשיאי ישראל - לתור את הארץ על פי צו ה' הזה?

התשובה לשאלה הראשונה היא כי מבחינת מגמתו של הסיפור שבפרשת שלח אין כל נחיצות באותו חלק של האירוע המתואר בדברי משה בפרשת דברים, ואדרבה, הזכרת יזמת העם והמעשה שעשה משה עקב כך הייתה מסיטה את תשומת הלב מכוונתו העיקרית של הסיפור.

הבה נבאר את דברינו: עיקרו של סיפור התרים את הארץ הוא ביצירת הניגוד התהומי בין חסד ה' ורצונו לתת את הארץ לישראל מתוך שותפותם ורצונם, כפי שהדבר מתבטא בצו ה' בראש פרשת שלח, לבין הבעיטה שבעט העם בחסד ה' הזה ברצונו לשוב מצרימה, כמתואר בהמשך הפרשה.

שני מוקדים בתיאור החטא החמור הזה: האחד הוא בהחלטתם של רוב התרים את הארץ לפעול באופן הפוך ממה שהוטל עליהם על פי ה' ולהניא את העם מלעלות לארץ, והאחר - בהכרעת העם לקבל את דברי התרים, עד כדי התארגנות מעשית למרד טוטלי בה' ובמשה ואהרן שלוחיו: "נתנה ראש ונשובה מצרימה".

⁹ בסוף דבריו הארוכים בראש פרשת שלח מעלה רמב"ן אפשרות פרשנית השונה מכל מה שאמר לפני כן ונוטה לדברינו. ואלה דבריו: "נראה שהם שאלו ממה 'נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ', והוא חיפוש בדרכים ובעניין הכיבוש... אבל ה' ציווה ויתרו את ארץ כנען' והוא כטעם ברה, כבאים לקנות דבר [וכאן הוא מביא שלושה פסוקים המאשרים את המשמעות הזו של השורש תו"ר]... ועל כן ציווה אותן משה לפרוט 'הטובה הוא אם רעה... השמנה הוא אם רזה' וגו', והכול לשמחם... ויעלו בה בחפץ גדול".

¹⁰ האם ידע העם על קיומו של צו ה' בשעה שביקש זאת? ואם ידע, האם יש קשר בין בקשתו לבין צו ה'? קשה להכריע בשאלות אלו, וגם אין הכרח לדון בהן.

¹¹ בפרשת שלח נותן השחזור המוצע את הרקע לטקטיקה שבה בחרו התרים את הארץ בבואם להניא את העם מלעלות אל הארץ, ומבאר חלק מדבריהם שהם באים כתגובה למשימה הצבאית שהוטלה עליהם ביזמת העם.

בפרשת דברים מבאר השחזור הזה את הרקע למינוי שנים עשר אנשים מכל שבטי ישראל, וכן את הרקע לדברי המרגלים בעניין טובה של הארץ ולהבאת פרותיה אל העם.

¹² אמנם לאחר שאנו יודעים את האמור בפרשת דברים אנו מוצאים רמזים גם בפרשת שלח לשליחות הצבאית שהוטלה על התרים, כאמור בסעיף ו. אלא שרמזים אלו אינם מעוררים כשלעצמם קושי בהבנת הסיפור, וכפי שאמרנו בסוף סעיף א, שהסיפור בפרשת שלח מובן היטב מתוך עצמו. נמצא שהקורא את הסיפור בפרשת שלח אינו מעלה על דעתו קיומו של חלק צבאי בשליחות.

הכנסת תיאור יזמת העם לחפור את הארץ והשלכותיה של יזמה זו בהמשך אל תוך סיפור שזו מגמתו, לא זו בלבד שאינה נחוצה כלל, אלא שיש בה כדי לטשטש אותו ניגוד חריף שהסיפור בא להבליט. שכן אם השליחות הייתה גם פרי רצונו של העם, הרי שהעם הוא אוטונומי לכאורה ביחס לקבלת תוצאות השליחות הזו או לדחייתן, ושוב אין כאן אותו תיאור של חפץ ה' להיטיב עם עמו הנחבט אל מרד העם וכפיות הטובה הקיצונית שלו.

נעבור עתה לשאלה ביחס לנאומו של משה: מדוע הוא מתעלם מצו ה', ובמקום זאת מבליט דווקא את יזמת העם ואת אופייה הצבאי של השליחות שהוטלה על שנים עשר נציגי השבטים.

שאלה זו אינה חמורה כקודמתה - זו שנשאלה ביחס לסיפור בפרשת שלח - שכן היחידות הספרותיות הללו אינן דומות זו לזו, ועל ההבדל העקרוני ביניהן עמדנו בסוף סעיף א. כבר אמרנו שם כי סקירת סיפור המרגלים בנאומו של משה אינה עומדת על רגליה שלה, דהיינו: אין היא יכולה להיות מובנת ממקומה. סקירה זו מעוצבת בדרך המבהירה לשומע (או לקורא) שהיא תלויה בסיפור שבפרשת שלח, עד שלא ניתן להבינה בלא אותו סיפור. ממילא השמטת צו ה' אינה אלא עוד אחת מן ההשמטות הרבות שיש בנאום משה. משה סומך על היכרותם של שומעיו עם הסיפור המקורי, שבו מסופר על צו ה' ועל הטלת השליחות לתור את הארץ על פי ה' על שנים עשר נשיאי ישראל. הוא אף רומז לרקע זה של האירוע בכך שהוא מזכיר כי השליחים הם "שנים עשר אנשים איש אחד לשבט" וכי הם דיווחו על טובה של הארץ והביאו את פרותיה אל העם - מה שלא נכלל ביזמת העם שביקש כי "יחפרו" את הארץ לקראת כיבושה.

ובכל זאת, עדיין הדבר מצריך הסבר: מדוע מבליט משה את יזמת העם ואת קבלתה על ידו כרקע עיקרי לחטא העם?

חטאם של עשרת המרגלים אינו נידון בנאומו של משה לשם עצמו. עניינו של משה בנאומו הוא להבליט דווקא את חטא העם ולהדגיש בו היבט מסוים - את הפכפכות העם שנתגלתה במעשה זה: בראשיתו של המעשה התגלה העם כחדור ברוח לחימה ובנכונות לעלות אל הארץ, שהתבטאו ביזימת פעילות ברוכה שמטרתה להכין את עלייתם אל הארץ; אולם לאחר כארבעים יום מתגלה הדבר כחסר ערך: פחד וחוסר אמונה מביאים אותו להמרות את פי ה' ולסרב לעלות.¹³

תשובה מלאה על שאלה זו מחייבת לבחון את המגמה הכללית של נאום הפתיחה של ספר דברים, ובמיוחד את מגמתו לחזור על האירוע של חטא המרגלים. לשם כך יש לבדוק את מכלול השינויים בין שני תיאורי החטא: את ההשמטות הרבות, את התוספות המעטות ואת השינויים מסוגים שונים שיש בנאומו של משה. דיון זה חורג מהיקפו של עיוננו, ועוד חזון למועד.

כל הזכויות שמורות 2002 לשיבת הר עציין ולרב אלחנן סמט

ניתן למצוא "טופס אוטומטי להרשמה" באתר שלנו:
<http://www.vbm-torah.org/hebsub.htm>

או לשלוח בקשה באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת
MAJORDOMO@ETZION.ORG.IL
עם התיכון:
GET YHE-TEST H-SUBSCRIBE

קיימת גם מערכת שיעורים באנגלית. כדי לקבל את רשימת השיעורים יש לשלוח בקשה לכתובת:
LISTS@VBM-TORAH.ORG
עם התיכון:
GET YHE-ABOUT COURSES

בשאלות אפשר לפנות למשרד הישיבה 02-9931-456 ולבקש את משרד האינטרנט, או לכתוב לכתובת YHE@ETZION.ORG.IL

¹³ הפכפכות זו נתגלתה כבר בהר חורב, בפער שבין 'נעשה ונשמע' בעת קבלת התורה לבין המחולות סביב העגל ארבעים יום אחר כך.